

PAPER DETAILS

TITLE: BALKAN SAVASLARININ KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ TOPLUMSAL YANSIMALARI VE
BÖLGEDEN ORDUYA YAPILAN YARDIMLAR (1912 - 1913)

AUTHORS: Nurten ÇETİN

PAGES: 79-98

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/235778>

BALKAN SAVAŞLARININ KARADENİZ BÖLGESİNDEKİ TOPLUMSAL YANSIMALARI VE BÖLGEDEN ORDUYA YAPILAN YARDIMLAR (1912 - 1913)

Nurten ÇETİN*

Öz

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ta İtalya ile yaptığı askeri mücadeleyi diplomasi sahasına kaydırduğu bir zamanda Karadağ'ın 8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmasıyla başladı. Osmanlı Devleti bu savaşa askeri bakımdan hazırlıksız bir şekilde girmek zorunda kaldı. Savaş sırasında Balkan devletlerinin Balkanlardaki Müslümanlara uyguladıkları baskı ve mezalim Türk milletini harekete geçirdi. Vatanın savunulması amacı etrafında toplumda muazzam bir örgütlenme ve dayanışma ortaya çıktı. Bu dayanışmaya toplumun genç, yaşlı ve çocuk fark etmeksizin her kesimi iştirak etti. Anadolu'nun her bölgesinden halk devletin ordu için başlattığı yardım toplama kampanyalarına destek verdiği gibi, milli hislerle gönüllü olarak bu savaşların adeta bir parçası haline geldi. Halkın orduya destek sağladığı bölgelerden birisi de Karadeniz bölgesidir. Bölge halkı savaş arifesinde Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettikleri siyasete duyarsız kalmadılar savaş boyunca orduya maddi ve manevi destek sağladılar.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti, Karadeniz, İttihat ve Terakki, Müdafaa-i Milliye.

SOCIAL REFLECTIONS OF THE BALKAN WAR IN THE BLACKSEA REGION AND REGIONAL AID PROVIDED FOR THE ARMY (1912 - 1913)

Abstract

Karadağ declared war on the Ottoman Empire on 8 October 1912 when the Ottoman Empire changed the military struggle with Italy in Tripoli to the diplomacy. This coincides the period when the Balkan Wars started. The Ottoman Empire was caught unprepared for a war. The oppressive and cruel attitudes of the Balkan states towards the Muslims in the Balkans mobilized the Turkish nation. A massive organization and solidarity took place in the nation for the aim of defending the homeland. This solidarity covered each and every section of the society no matter what their ages were. The Anatolian people acting on their patriotic feelings were, in fact, voluntary participants of these wars. They also provided great contributions to the charity works. One of the regions provided support for the military forces

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
(nurtencetin@trakya.edu.tr).

was the Black Sea area. The people of this region had sensitive attitudes towards the strategies taken by the Balkan States against the Ottoman Empire, provided the army with moral and material support.

Keywords: *The Balkan Wars, The Ottoman Empire, The Black Sea, The Committee of the Union and Progress, The Committee of the National Defense.*

Giriş

24 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı Osmanlı’da genel olarak bir özgürlük ortamı oluşturdu. Bu ortam İmparatorluk topraklarında yaşayan gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında farklı algılar yarattığı gibi bazı devletler, bu ortamı kendileri açısından bir fırsat olarak değerlendirdi. Nitekim Bulgaristan, Meşrutiyet’in yarattığı karışıklık ortamından istifade ederek Ekim 1908’de bağımsızlığını ilan etti. Aynı yıl Avusturya, Bosna- Hersek’i ve Yunanistan da Girit’i ilhak etti¹. Arnavutluk 1912’de bağımsızlığını ilan edecekti². Bu gelişmeler ve toprak kayıpları Meşrutiyeti ilan eden ve 1909’dan itibaren devletin idaresine müdahil olan İttihat ve Terakki’ye karşı ülke içerisinde gittikçe artan tepkileri beraberinde getirdi. Ülkede ve dışarıda yaşanan benzer gelişmeler, sık sık hükümet değişikliklerine neden oldu. Örneğin; Trablusgarp Savaşı’nın başladığı 29 Eylül 1911’de iktidardaki Hakkı Paşa Hükümeti istifa etti, yerine Sait Paşa Hükümeti kuruldu³. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı meşrutiyetin ilk aylarında beliren muhalefet giderek güçlendi ve 21 Kasım 1911’de Hürriyet ve İtilaf Fırkası adıyla güçlü bir muhalefet fırkası ortaya çıktı⁴. İttihat ve Terakki’ye karşı duyulan memnuniyetsizlikler ve tepkiler karşısında Said Paşa Hükümeti istifa etti. 21 Temmuz 1912’de Gazi Ahmet Muhtar Paşa Sadrazamlığa atandı⁵. Ülke içinde bu gelişmeler yaşanırken Balkan devletleri, Osmanlı Devleti’ne karşı savaş hazırlıklarını tamamlamışlardı. Osmanlı Devleti ise iç çekişmeler ve parti mücadelelerinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle bu durumu değerlendiremedi. Dolayısıyla gerekli önlemleri zamanında alamadı. Nitekim Said Paşa kabinesinin Hariciye Nazırı Asım Bey, 15 Temmuz 1912’de Meclis-i Mebusan’da yaptığı konuşmada *Balkanlardan vicdanım kadar eminim* diyordu⁶. Gazi Ahmet Muhtar Paşa da yaklaşık olarak 75.000 eğitimli ve tecrübeli askerin terhisine karar vermişti⁷.

1 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1994, ss.406-414.

2 A.g.e, s.439.

3 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s.148.

4 Rifat Uçarol, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1989, s.300.

5 Rifat Uçarol, “Balkan Savaşı Öncesinde Terhis Olayı ve Seferberlik İlanı Sorunu”, *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1989, s.261.

6 Uçarol, a.g.e., s.366.

7 Uçarol, a.g.m., s.267.

1912 yılı Eylül ayının ortalarına gelindiğinde Bulgaristan'daki Osmanlı temsilcilerinden İstanbul'a gelen resmi bir raporda, *Bulgarların Eylül ayı içerisinde Makedonya'da ihtilal hareketine başlayacakları, subay ve memurları katlederek Müslümanların çoğunlukta bulundukları yerlere bomba atmak gibi cinayetlere girişecekleri* bildirilmişti. Bu durumu değerlendiren Osmanlı hükümeti, Rumeli'de yarı seferberlik kararı aldı⁸. Hükümet, devletlerarası gelişmelerden çekinerek yarı seferberlik kararı ile yetinirken, Bulgar tehdidi günden güne artmaktaydı. Sırp ve Yunanlılar da savaş hazırlıklarını tamamlamışlardı⁹. Nitekim 30 Eylül 1912'de seferberlik ilan ettiler. Osmanlı ordusunun savaş hazırlığı yoktu. Hazırlıkların tamamlanması için süreye ihtiyaç olmasına rağmen, yaşanan gelişmeler karşısında Osmanlı hükümeti de 1 Ekim 1912'de seferberlik kararı almak zorunda kaldı¹⁰. Bununla beraber Balkan devletleri Osmanlı Devleti'ni savaş için kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmaktan geri durmadılar.

Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ni savaşa sokma yönünde uyguladıkları siyaset, Türk kamuoyunda da, bu devletlere karşı tepki oluşturdu. Nitekim İstanbul'da savaş yanlısı mitingler ve protestolar yapılmaya başlanmıştı¹¹. Diğer taraftan hükümet diplomatik sahada savaşı önlemeye çalışmaktaydı. Hükümetin bu siyasetinin kamuoyuna yansıması halk arasında büyük tepki yarattı ve bu durum İttihat ve Terakki taraftarlarınca yeniden iktidara gelebilmenin bir fırsatı olarak görüldü¹². Bu gelişmeler yaşanırken Karadağ 8 Ekim'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. 13 Ekim'de Karadağ'ın müttefiki olan Balkanlı devletler Bâbîâli'ye bir nota göndererek, Rumeli'ye özgürlük verilmesini ve vilayetlerin milliyetler esasına göre ayrılmasını istediler¹³. Bâbîâli bu notaya savaş ilanı ile karşılık verdi. Bunun üzerine 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan, bir gün sonra da Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Böylece Balkan Savaşları'nın birinci dönemi başladı¹⁴. Savaşa yeterince hazırlanamadan giren Osmanlı ordusu kısa bir sürede arka arkaya yenilgiler aldı¹⁵. Ordunun yenilgileri İttihatçı subayları harekete geçirdi. Nitekim İttihatçılar, Kamil Paşa Hükümeti'nin Londra'da barış müzakerelerini yaptığı sırada Bâbîâli Baskını (23 Ocak 1913) ile tekrar iktidara geldiler. Mahmut Şevket Paşa'nın başında bulunduğu yeni hükümet bir "Milli Müdafaa Hükümeti" olarak tasarlanmıştı. Yeni hükümet halka ve muhaliflere seferberlik çağrıları yapmaktaydı. Bu çabaların sonucunda aydınların da öncülüğünde 1 Şubat 1913'te Müdafaa-i Milliye Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin bünyesinde oluşturulan İrşat Heyetleri

8 Uçarol, *a.g.e.*, s.372.

9 *A.g.e.*, s.373.

10 *A.g.e.*, s.374.

11 *A.g.e.*, ss.376-377; Yücel Aktar, "1912 Yılı "Harp Mitingleri" ve Balkan Harbi'ne Etkileri", *İkinci Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985, ss.117-125.

12 *A.g.e.*, ss.378-379.

13 Mesut Çapa, *Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti)*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (Otam), S.1, Ankara 1990, s.89.

14 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1994, s.437.

15 *A.g.e.*, s. 438.

gibi heyetler, halkı cephenin ihtiyaçlarının karşılanması noktasında seferber etti. Hükümet, halkı adeta cephe ile bütünleştirme yoluna gitti¹⁶. Halk hükümetin çağrılarına sessiz kalmadı. Halkın vatan ve milletin namusunu korumak için gönüllü olarak savaşa katılma istekleri Anadolu'nun bir çok yerinden Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgraflarda dile getirildi¹⁷. Halk tarafından orduya yapılan aynı ve nakdi yardımlar günümüzde Kızılay olarak bilinen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti¹⁸ ve Müdafaa-i Milliye ile ortak çalışmaları¹⁹ olan Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti²⁰ gibi yardımsever kuruluşlar tarafından cepheye ulaştırıldı. Ancak Mahmut Şevket Paşa Hükümeti de Balkan devletleri karşısında başarılı olamadı. Savaş, 30 Mayıs 1913'te Londra Konferansı ile sona erdiğinde Osmanlı Devleti Midye-Enez hattına kadar çekilerek Balkanlardaki varlığını kaybetti. Fakat I. Balkan Savaşı sonrasında oluşturulan yeni sınır düzenlemeleri Balkan devletlerini memnun etmedi ve Balkan Savaşları'nın ikinci dönemi başladı²¹. Bu savaşı fırsat bilen hükümet, orduya ileri harekât emrini verdi. Bu süreçte de hükümetin halka yönelik seferberlik faaliyetleri devam etti. Ordunun ihtiyaçlarının karşılanması noktasında halkın yardımları yukarıda bahsettiğimiz yardım cemiyetleri tarafından cepheye ulaştırıldı.

Osmanlı Devleti Balkan Savaşları'nda genel çizgileriyle siyasi ve askeri yönden böyle bir süreç yaşadı. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında bahsini ettiğimiz bu sürecin özel olarak Karadeniz bölgesinde yaşayan halk nazarında nasıl karşılandığı, halkın savaşa olan yaklaşımının ne şekilde bir seyir izlediği, cephenin ihtiyaçlarının karşılanması noktasında bölge halkının nasıl seferber olduğu, arşiv belgeleri ve dönemin basınından edinilen bilgilerle aydınlatılmaya çalışılacaktır.

16 Erol Akcan, *İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2013, s. 81. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti için bkz. Ayşe Zamacı, *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Faaliyetleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne 2015.

17 BOA. DH.SYS. 112-15/21-4.1331.3.4; *Tasvir-i Efkar*, 2 Şubat 1913, nr. 655, s.4.

18 1868 yılında kurulan bu cemiyet 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasındaki yaralı askerlere yardım etmek suretiyle ilk faaliyetlerine başlamıştı. Balkan Savaşları sırasında faaliyetlerini sürdürdü. Bkz., Cemal Sezer-Ömer Metin, "Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Yardım Faaliyetleri (1912-1922)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1842/19401.pdf>, s.169, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin çalışmaları Balkan Savaşları'nın ayrı bir cephesini aydınlatmaktadır. Cemiyet ana kuruluş amacının yanında felakete uğrayan insanlara, özellikle hasta ve yaralı askerlerle göçmenler için İstanbul'da birçok hastane ile kuruluş açmıştır. Ayrıca Ordu Sağlık Daire'sine bağlı hastane ve kuruluşlara çeşitli yardımlar yapmıştır. Fakat bütün bu çabalar Balkan felaketinin yol açtığı yaraları sarma ve hafifletme de kafi gelmemiştir. Yabancı Kızılay ve Kızılhaç heyetleri de Kızılay'a destek amacıyla Türkiye'ye gelmişlerdir. Bkz., Çapa, *a.g.m.*, s.99, 105.

19 Selahattin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.237.

20 *A.g.e.*, s.15.

21 Uçarol, *a.g.e.*, s.441.

1. Gösteriler, Mitingler ve Gönüllü Olarak Savaşa Katılım İstekleri

Balkan Savaşları'nın Karadeniz'deki sosyal yansımasının önemli bir boyutunu gönüllü olarak savaşa katılımlar oluşturmaktadır. Belgelere ve basına yansıyan bilgiler bu tezimizi destekler niteliktedir. Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti'nin savaşı önlemek için müzakereler yürüttüğü sıralarda Türk kamuoyunun İstanbul'da olduğu gibi Karadeniz Bölgesi'nde de savaş lehinde tezahüratta bulundukları anlaşılmaktadır. 23 Eylül'de Trabzon'da yapılan mitingde, Osmanlı Devleti'nin uzlaşmacı siyasetine karşın Balkan devletlerinin barışı ihlal ederek Osmanlı vatanına tecavüz ettikleri ve bu nedenle tüm Trabzonluların vatan toprakları için kanlarını akıtmaya hazır oldukları dünyaya duyuruldu²². Akçaabat'ta da 5.000 kişilik bir miting düzenlendi. Bu mitingde Akçaabatlılar vatanlarına tecavüz etmek isteyen Balkan devletlerine karşı savaşımaya karar verdiklerini ifade ettiler²³. 6 Ekim 1912'de 4-5 binden fazla kişinin katılımıyla Trabzon Kavak Meydanı'nda düzenlenen mitingde de vatanperver nutuklar okunarak savaş lehinde tezahüratlarda bulunuldu²⁴. Kastamonu ve Ordu'da da milli heyecanı yansıtan benzer mitingler düzenledi. Mitingler sonrasında ise hükümete canla başla yardım edileceğine dair telgraflar gönderildi²⁵. Samsun'da Saathane Meydanı'nda düzenlenen mitingde ise beş binden fazla kişi katıldı²⁶. Ünye'de binlerce insan hükümet konağı önünde toplanarak vatan uğrunda mal ve canlarını vermeye hazır olduklarını dile getiren konuşmalar yaptılar²⁷. Ordu'da da 10.000 kişilik heyecanlı bir katılımı bir miting düzenlendi. Mitingde söz alan Ordu'nun ileri gelenleri Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttükleri tecavüzün kendilerini çok üzdüğünü, halkın vatanı, milleti ve padişahı korumak için ölümü göze aldığını ve bu hususta her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduklarını belirttiler²⁸.

Osmanlı Devleti'nin resmen savaşa girmesinden sonra ise halktan binlerce kişi, gönüllü olarak vatan savunmasına katılmak için harekete geçti. Savaşa katılmak isteyen gönüllüler arasında bölgedeki birçok hapisanede çeşitli suçlardan yatmakta olan tutuklu ve mahkûmlar da bulunmaktaydı. Bu bağlamda Trabzon Vilayeti'nden 14 Ekim 1912'de Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafta; vilayet dâhilinde olup firar etmiş olan birçok mahkûm ve suçlunun çevreyi rahatsız ettikleri, bireysel davalar saklı kalmak koşuluyla kamu davalarından affedilmeleri halinde gönüllü olarak savaşa katılmayı istedikleri bildirildi. Firari mahkûmların çoğu atçılık ve binicilikte

22 Tanin, 7 Teşrin-i Evvel 1328/20 Ekim 1912, nr. 1463, s.3.

23 İkdâm, 21 Ekim 1912, nr. 5628, s.2.

24 BOA. DH. SYS. 112-15/21-3.

25 Tasvir-i Efkâr, 20 Teşrin-i Evvel 1328/2 Kasım 1912, nr. silik, s. 2.

26 Tercüman-ı Hakikat, 3 Teşrin-i Evvel 1328/16 Ekim 1912, nr. 11323, s.3.

27 Tanin, 8 Teşrin-i Evvel 1912/21 Ekim 1912, nr. 1464, s. 4.

28 BOA. DH.SYS. 112-15/21-2. (Ordu'dan İstanbul'a Sadaret makamına gönderilen 26 Eylül 1328/9 Ekim 1912 tarihli telgraf).

maharetlilerdi. Dolayısıyla yakalanmaları zor olduğundan savaşta kendilerinden faydalanılabilecekti. Bunlardan bazılarının savaşa katılma isteklerini kabul etmek uygun değilse de içlerinde mahkûmiyetlerinin bitmesine az kalmış olanlardan savaşta fedai sıfatıyla yararlanılabileceği umuluyordu²⁹.

Hapishanedeki mahkûmların duygularını yansıtmaları bakımından Sinop kalesinde mahkûm Laz Recep'in telgrafı dikkate değerdir. Ona göre, hükümetin 18 yaşından 45 yaşına kadar bütün Osmanlıları harbe sevk kararını duyan mahkûmlar gönüllü olarak savaşa katılmak istiyorlardı³⁰. Samsun'dan 200 gönüllü mahkûm adına Padişahlık makamına gönderilen 20 Ekim 1912 tarihli telgrafta savaşta katılma istekleri şu şekilde ifade edilmektedir:

Düşmanlarımızına vatan-ı muazzezimize göz dikip çiğnemek azmiyle ittifak ettikleri halde içinde çırpınmakta olduğumuz felaket vatan-ı mukaddesimizin muhafaza ve müdafaası uğrunda bir katre kan dökmekten niçün mahrum bıraksun. Gerçi mahallemize müracaat etmek kanun ise de bütün millet şu arzumuzla müttefik ve şanlı ordumuza iltihak ettirmek üzere irade-i hilafetpenahilerine muntazıran düşman içerisindeki İslam kardeşlerimizin ırz ve evladı ve hatta düşmanların darbe-i tecavüzüyle payımal (ayaklar altında kalmış) olurken bu dinin evladı efradı bu vatanın evladı olup da ataletle (tembellik) müsteriğ durmağa hamiyet ile gayret-i islamiye ve diniyemiz kail olamıyor. Medar-ı kıymettarımız olan vatan biz evlatlarından imdat bekliyor...³¹.

Ancak mahkûmların bu talepleri mevcut asker miktarının var olan silah adedine yetmekte olduğu ve buna her bakımdan gerek olmadığı belirtilerek kabul edilmedi³².

Karadeniz'in *hırçın sahillerinde* ticaretle uğraşan Trabzonlular da Balkan Savaşları devam ederken Balkan Müslümanlarına yapılan mezalime seyirci kalmayı uygun görmediler. Hükümetin seferberlik faaliyetleri içinde Trabzon Valiliği önemli görevler üstlenmişti. Seferberlik ilan edilince 21 Eylül 1912'de Trabzon'a gönderilen talimatta 87. alayın bir an önce cepheye hareket etmesi emri verilmişti. Bu emir üzerine başta Trabzon Valisi Mehmet Ali (Ayni) Bey olmak üzere, Belediye Başkanı Barutçuzade Hacı Ahmet Bey ile Nemlizadeler ve Eyüpzadeler gibi eşraf ve itibar sahibi önde gelen aileler harekete geçtiler³³. Eşraftan Besim Efendi, Arap Hafız ve Asım ağalar Trabzon ve Trabzon'a bağlı

29 BOA. DH.SYS. 112-15/21-3.

30 BOA. DH.SYS. 112-15/21-1. (Sinop'tan Dahiliye Nezareti'ne çekilen 4 Teşrin-i Evvel 1328 (17 Ekim 1912) tarihli telgraf), Gönüllü olarak savaşa katılabilmek için hükümetin koyduğu şartlar için bkz. Mehmet Özdemir, "Balkan Savaşı'nda Gönüllü Birlikler", *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara, Genelkurmay Basımevi 2005, s. 424.

31 BOA. DH.SYS. 112-15/21-1. (Samsun'dan Padişahlık makamına gönderilen 7 Teşrin-i Evvel 1328/20 Ekim 1912 tarihli telgraf).

32 BOA. DH.SYS. 112-15/21-1. Samsun'da olduğu gibi ülkenin değişik yerlerindeki hapishanelerde yatmakta olan mahkûmlar da savaşa katılma isteklerini hükümete bildirmekteydiler. Bkz., BOA. DH.SYS. 112-15/21-4.

33 Veysel Usta, *Balkan Harbi'nde 87. Alay, Trabzon Gönüllüleri*, Neşreden: Meşveretçi Naci, Serander Yayınları, Trabzon 2009, s. 25.

yerlerden gönüllü toplamaya başladılar. Kısa süre içerisinde yüzlerce gönüllü toplandı. Trabzonlu gönüllüler yöresel elbiselerini giydiler ve kendilerince imal edilen harp malzemeleriyle orduya katılmak üzere İstanbul'a doğru yola çıktılar. Trabzon, nizamiye askerlerinden başka binlerce genci de savaşa göndermek suretiyle diğer şehirler için bir örnek oluşturdu³⁴. Belediye Başkanı Barutçuzade Hacı Ahmet Bey'in başkanlığında şehrin ileri gelenlerinin yer aldığı bir toplantıda, *ehl-i salib ordularına karşı İslâmiyetin, Türklüğün şeref ve kudsiyetini muhafaza için istimal-i silaha muktedir bütün evlad-ı vatanın meydan-ı muharebeye sevkı hususunda icab eden tedabirin ittihazı kararı alındı ve bu karar bütün Trabzonlulara duyuruldu*³⁵. Trabzon Vilayeti'nden sadarete 28 Ekim 1912'de gelen bir telgrafta, *Trabzon eşrafi bizzat harbe gitmek istiyorlar arkalarından binlerce ahali gidecektir. Eşrafın çoğu bugün belediyeye toplanarak yemin ettiler. Azimleri pek katidir. Emre makine başında intizar ettikleri maruzdur*³⁶ denilerek efkâr-ı umumiyenin durumu sergileniyordu.

Trabzonlu gönüllüler Trabzon'dan cepheye sevk edilecek 87. Alayın bir taburunu oluşturacaklardı. Trabzon gönüllü taburuna özellikle kayıkçı esnafı büyük ilgi göstermişti. Kayıkçılardan Arslan, Ethem, Osman ve Mehmet efendilerin iştirakleri ile gönüllü taburun sayısı kısa sürede 150 kişiye ulaşmıştı. Gönüllülere katılmak isteyenler arasında Trabzonlu olmayanlar da bulunuyordu. Nitekim Trabzon Sultanisi Edebiyat Öğretmeni İbrahim Alaaddin (Gövsâ), babasının işi nedeniyle Trabzon'a yerleşmiş olan Kayıkçılar Kethüdası Yahya Reis, Meydan Komiseri Rauf, Polis İhsan ve Mehmet efendiler bu türdenkişilerdi³⁷. Beş yüzden fazla askerden oluşan Trabzon Gönüllü Taburu büyük bir kalabalığın katıldığı uğurlama töreninden sonra 18 Ekim 1912'de Gülcemal Vapuru ile İstanbul'a hareket etti³⁸.

Savaşa gönüllü olarak katılım noktasında, ileri yaştaki gazilerin tutum ve davranışları teşvik edici ve örnek olacak nitelikteydi. Örneğin; Osmanlı-Yunan ve Osmanlı-Rus savaşlarında hizmet eden Çarşamba kasabasından 90 yaşındaki Emin Ağa'nın savaş meydanına gitmek üzere gönüllü olarak Çarşamba taburuna katılması herkesi duygulandırıyor³⁹. Bartınlı Derviş Ali de beraberindeki çok sayıda kişi ile savaşa katılmak için kaymakama müracaat etmişti⁴⁰.

Kastamonu'daki Çerkez Süvarileri de harbe katılmak için İstanbul'a gelen gönüllüler arasındaydı⁴¹. Samsun'da Çerkezler arasında itibarlı bir kişi

34 Tanin, 15 Teşrin-i Evvel 1328/28 Ekim 1912, nr. 1494, s. 4.

35 Usta, a.g.e., s.32.

36 Tanin, 15 Teşrin-i Evvel 1328/28 Ekim 1912, nr. 1494, s.3.

37 Usta, a.g.e., s.32.

38 A.g.e., s.33.

39 Tercüman-ı Hakikat, 12 Teşrin-i Evvel 1328/20 Ekim 1912, nr. 11332, s.2.

40 BOA. DH.SYS. 112-15/21-4.(Harbiye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 8 Teşrin-i Evvel 1328/21 Ekim 1912 tarihli belge).

41 BOA. DH.SYS. 112-15/21-2. (Hüdavendigar, Kastamonu Vilayeti'ne İzmit ve Kal'a-i

olan Bekir Paşa, Canik ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde yaşayan Çerkezlerle telgraflar çekerek seferberlik çağrısında bulundu. Bekir Paşa, çağrısında vatanın hizmet ve imdat beklediği böyle bir zamanda silahşorlukla meşhur olan Çerkezlerin bu duruma kayıtsız kalamayacaklarını, hemen en dinç ve en cesur binicilerden gönüllü Çerkez süvarileri oluşturmalarını istiyordu⁴². Bu çerçevede 29 Ekim'de Düzce Köprübaşı'na bağlı Çerkez Ömer Efendi Köyü halkı seferberlik emrinin ardından tertip ettikleri 50 askeri hamasi vatansever şiirler söyleyerek yol ücretlerini de vermek kaydıyla sefere uğurladılar. Bu davranış diğer köylere de örnek oluşturdu⁴³.

Balkan Savaşları'na gönüllü olarak katılan bir diğer Karadenizli Giresunlu Osman Ağa'yı burada belirtmeden geçmemek gerekir. Savaş döneminde Osman Ağa'nın askerlik yaşı gelmişti. Fakat oğlunun askere gitmesini istemeyen babası askerlik bedeli ödemişti. Babasının bu çabasını hiçe sayan Osman Ağa, 65 arkadaşıyla gönüllü olarak Balkan Savaşı'na katılmıştı. Osman Ağa, ve arkadaşları Bulgarların Çatalca'ya ilerlemeleri sırasında Giresun Askerlik şubesi eski başkanı Binbaşı Nihat Bey'in emrine girmiştir. 18 Kasım 1912'de Çorlu civarında Bulgarlara karşı yapılan hücum sırasında sağ diz kapağına isabet eden bir şarapnel parçasıyla yaralanmış; İstanbul'a getirilerek Şişli Etfal Hastanesi'nde 8-9 aylık bir tedavi görmüştür. Fakat Osman Ağa'nın dizinden şarapnel parçaları çıkarılsa da sakat kalmıştır. 1913'te Giresun'a dönen Osman Ağa, Balkan Savaşı gazisidir artık ve adına bir de "Topal" lakabı eklenir⁴⁴.

Savaşa katılmak isteyen gönüllü piyade ve süvarilerin sayısı her geçen gün artmaktaydı. Bu durum askerlerin zorunlu masraflarının nasıl karşılanacağı sorununu beraberinde getirmekteydi. Savaşa gönüllü katılım konusundaki yoğun talepler mutasarrıfları güç duruma düşürüyordu. Nitekim Canik Mutasarrıfı Ferid Bey, bu mutasarrıflardan sadece biriydi. Bu hususta Harbiye Nezareti'nden askerlerin zorunlu masraflarının ödenip ödenmeyeceğini sormaktaydı. Fakat hükümet bu masrafları karşılayabilecek ekonomik güçten yoksundu. Dolayısıyla Ferid Bey'e verilen cevap da olumsuz olmuştur⁴⁵. Gönüllü askerler elbise, silah ve ayakkabılarını kendileri temin edebilirlerse savaşa katılım istekleri kabul edilebilecekti⁴⁶.

Karadeniz gönüllüleri tüm olumsuz koşullara rağmen harbe gitme konusundaki taleplerini her fırsatta dile getirdiler. 5 Aralık'ta Samsun ve Ordu kasabaları gönüllüleri seslerini bizzat padişaha duyurmak için Bâbıâli'ye

Sultaniye mutasarrıflıklarına gönderilen 9 Teşrin-i Evvel 1328/ 22 Ekim 1912 tarihli belge).

42 *Tercüman-ı Hakikat*, 12 Teşrin-i Evvel 1328/25 Ekim 1912, nr. 11332, s.2.

43 BOA. DH.SYS. 112-15/21-2.

44 Süleyman Beyoğlu, *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa*, Bengi Yayınları, İstanbul 2009, ss.28-29.

45 BOA. DH.SYS. 112-15/21-3.(Samsun'dan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 13 Teşrin-i Sani 1328/26 Kasım 1912 tarihli telgraf).

46 BOA. DH.SYS. 112-15/ 21-4. (Harbiye Nazır Vekili tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 20 Teşrin-i Sani 1328/3 Aralık 1912 tarihli telgraf).

gittiler. *Padişahım çok yaşa* diyerek haykıran fedakâr Samsun ve Ordu halkının Bâbîâlî'den sonraki adresleri Harbiye Nezareti oldu⁴⁷.

Buraya kadar vermiş olduğumuz bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Balkan Savaşları'nın ilk evresinde toplumsal tabanda savaşa katılma yönünde talep ve istekler bulunmakla birlikte hükümetin bu konuda net bir tutumu söz konusu değildir. Henüz, savaşın sonuçlarının kesinleşmediği bir ortamda hükümet, bu türden talep ve isteklere ihtiyaç duymamaktaydı. Bölgeden gelen bu tür taleplerin, Mahmut Şevket Paşa Hükümeti'nin kurulmasından sonra var olan ve yeni kurulan bazı cemiyetler aracılığıyla daha iyi organize edildiğini bir sonraki kısımda ortaya koymaya çalışacağız.

2. Mahmut Şevket Paşa Hükümeti'nin Basın Yoluyla Yurt Cephesi Oluşturma Faaliyetleri

Anadolu'da bütün bu çabalar sergilenirken disiplin, lojistik ve ikmal bakımından savaşa yetersiz olarak giren Osmanlı ordusu kısa sürede yenilgiler almaya başlamıştı⁴⁸. 23 Ocak 1913'te Bâbîâlî Baskını ile iktidara gelen Mahmut Şevket Paşa Hükümeti orduya yeniden ileri harekât emrini verdi. Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı ordusunun aldığı yenilgi ve Edirne'de dâhil Osmanlı Devleti'nin batıya açılış kapısı olan bu toprakların kaybı o güne kadar yapılan savaşlarda halka başvurmayan hükümetin yüzünü Anadolu halkına çevirmesi ile sonuçlandı. Kaybedilen vatan topraklarının artık topyekûn bir savaş ile geri kazanılabileceği düşüncesi yönetici kesimde egemen oldu⁴⁹. Balkan devletlerinin Müslümanlara uyguladıkları mezalim ile Türk ordusunun içinde bulunduğu kötü durumdan bahseden yazılara basında sık sık yer verilerek *yurt cephesi* oluşturulmaya çalışıldı⁵⁰. Hükümetçe Anadolu halkı haclı zihniyetine karşı harekete geçirilmeye çalışıldı⁵¹.

Gazetelerde çıkan yazılarda tehlikenin boyutuna dikkat çekildi. *Tasvir-i Efkâr*'da yayımlanan bir yazıda özetle şu ifadeler yer verilmekteydi: *Bütün Osmanlılar iyice takdir eylemelidir ki bugün Osmanlı vatanı Osmanlı hukuk ve namusu en korkunç tehlikelere maruzdur. Bu vatanın sadık evlatları bu vatanın evlatları olduklarını şanlı Osmanlı ecdadının ahvadı bulunduklarını işte bugünlerde ispat eyleyeceklerdir... Şan ve şerefimizin muhafazası bütün hal ve istikbaliniz bugün göstereceğiniz hamiyetlere merbut ve müteallik bulunuyor...*⁵².

30 Ocak 1913 tarihli Tercüman-ı Hakikat'te *Osmanlı Milletine Hitab* başlıklı yazıda İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yayımlanan beyannameye

47 *Tasvir-i Efkâr*, 5 Aralık 1912, nr. 609, s.3.

48 Nuri Köstüklü, *Vatan Savunmasında Mevlevihaneler*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005, s.31.

49 Mehmet Beşikci, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, ss.62-64.

50 *A.g.e.*, s.62.

51 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.559.

52 *Tasvir-i Efkâr*, 21 Kanun-ı Sani 1913/3 Şubat 1913, nr. 613, s.3.

yer veriliyordu. Beyannamede Osmanlı Devleti'nin üç aydan beri maruz kaldığı durumun eşine altı yüz senelik varlığı boyunca rastlamadığı, bugün vatanın ve milletin tehlikede bulunduğu, dinimizi, vatanımızı, millet ve namusumuzu mevcut imkânların sonuna kadar savunmanın en mukaddes görev olduğu ifade ediliyordu. Beyannamede devamla şahsi emelleri unutarak vatani kurtarmaya çalışmanın tüm Osmanlılara düşen görev olduğu, vatani kurtarmak için bütün Osmanlıların yardımına ihtiyaç olduğu belirtiliyordu⁵³. Aynı gazetenin 3 Şubat 1913 tarihli sayısında *Yaşamak İçin Ölmeliyiz* başlığı ile çıkan yazıda ise... *Milletlerin bir kitle-i vahde şeklinde istikrar-ı istiklalini temin eden şey vatanıdır. Vatan ölürse millet de ölmüş demek değildir fakat başkasının vesayet ve himayeti tahtında yaşamaktansa ölmek şerefli ve kanlı bir ölümle ölmek evla değil midir?... Yaşamak istiyorsak...Osmanlı sancağının Osmanlılığın bu yegane servetinin çamurlar içinde hakir ve zelil sürüklenmesine çiğnenmesine razı değilsek, Osmanlılığı, Osmanlı sancağını yaşatmak için ölmeliyiz. Bu en büyük ve en la-yezak bir düstur hareketimiz olmalıdır*⁵⁴ denilmektedir.

Köprülüzade Mehmet Fuat, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin kuruluşu ile ilgili olarak kaleme aldığı bir makalede *Ey Müslümanlar Ey Türkler, vatan için, din ü millet için ölünceye kadar ve ezanlarınızı çan sesleriyle tahkir ve tezyif edenlerden İslam'ın intikamını alın!* diyordu⁵⁵. Yazar aynı günlerde kaleme aldığı bir diğer yazıda ise ...*milli ruhu uyandırmak gerektiği düşüncesini savunuyordu*⁵⁶.

Basında toplumun geneli seferberliğe davet edilmekle beraber farklı etnik kimliklere sahip Müslüman halk için de ayrı ayrı çağrılar yapılmaktaydı. Tasvir-i Efkâr gazetesinde "Lazlara Hitap" başlığı ile çıkan bir yazıda *Ey vatan uğrunda ölmekten çekinmeyen Lazlar! Siz milletinizi cenk uğrunda maharetini bu defaki Çatalca Muharebesi'nde cesaretinizle fedayı can etmekliğinizle ispat ettiniz. Emin olunuz ki bugün düşmanlarımız Laz ismini işittiği gün karşısında vatani uğrunda ölmekte çiğnenmeyen bir kale-i? olduğunu derhal hatırına getirerek bütün asabi titreyerek ellerindeki silahları atmak derecesinde kendilerini korku alıyor. Bugün vatan, din sizin kendisinin muhafazası uğrunda köle olmanızı teklif ediyor. Siz ölmeği göze aldığınız gün vatani dini yaşattığınızdan emin olabilirsiniz. Ey millettaşlarım! Ey kahraman kardaşlarım! bugün din ve vatan tehlikededir... deniliyor ve Lazların Donanma-yı Osmani Muavenet Cemiyeti genel merkezine giderek orada gönüllü alayı oluşturmak için toplanan heyete müracaat etmeleri isteniliyordu*⁵⁷.

Şeyhülislamlık makamı tarafından da bir tamim yayımlanmıştı. Tamimde; *Muharib bulunduğumuz devletlerin müzakerat-ı sulhiyye esnasında*

53 Tercüman-ı Hakikat, 17 Kanun-ı Sani 1328/30 Ocak 1913, nr. 11427, s.2.

54 Tercüman-ı Hakikat, 20 Kanun-ı Sani 1328/2 Şubat 1913, nr. 11430, s.1.

55 Köprülüzade Mehmet Fuat, "Müdafaa-i Milliye", Tasvir-i Efkâr, 11 Şubat 1913, nr. 664, aktaran Erol Akcan, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2013, s.85.

56 Köprülüzade Mehmet Fuat, "Müdafaa-i Milliye", Tasvir-i Efkâr, 18 Şubat 1913, nr. 671, s.3'ten aktaran Akcan, a.g.t., s.85.

57 Tasvir-i Efkâr, 5 Şubat 1913, nr. 658, s.3.

dermiyan eyledikleri şeraiti mazallah teali din ve vatanımızı muhafazata ilka edecek derecede olmağa inayetüllahiyeye müsteniden red edilmiştir. Her tarafta bütün ahali-i islamiye ve milleti osmaniye için yekdiğerleriyle hemdesti vifak olarak malen ve bedenen hükümet-i seniyyeye müzaherat ve muavenet farzı ayn mertebesine vasil olduğundan ahaliye sureti munasebete tefhimi ve ulemayı sulehadan bazı zevatın suret-i hususiyede ve münasip mahallerde cemile-i sure-i fethi buhari ve şifai şerifgayret edilmesi matlubdur denilmekteydi⁵⁸.

Bu çağrışı yapanlar arasında müftüler ve bölgenin diğer ileri gelen itibarlı kişileri de yer aldı. Nitekim yine aynı gazetenin bir başka sayısında Trabzon Müftüsü Mahir Bey'in *Vatan Bütün Evladını İmdada Çağırıyor* başlıklı Trabzonlulara çağrısı yer alıyordu. Mahir Bey, Trabzonlulara seslenişinde düşmanların Rumeli'yi baştan başa çiğnediklerini, vatanımızı elimizden almak için maddi ve manevi her türlü fedakârlıkları yaptıklarını, eli silah tutan herkesin savaşa koştuğunu ifade ediyor ve bu durum karşısında bizlerin nasıl olurda sessiz kalabileceğini soruyordu. Ayrıca... babalarımızın izlerini sürüp gidelim. Malen, bedenen fedakârlık edelim. Müdafaa-i Milliye namına açılan şairah hamiyeti gönüllü alaylarımızla dolduralım. Vatan imdadına hükümetin emrine amade olalım. Çünkü vatan imdad bekliyor... diyordu⁵⁹.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Çarşamba Şubesi tarafından yayımlanan bir bildiride ise Osmanlıların kanıyla yoğrulmuş olan vatan-ı mukaddese-i pay-ı şenaatlerini uzatan düşmanların kanlı parmaklarını parçalamak ve satvet (zorluk, ezici kuvvet) ı kahireyi Osmaniye'yi bütün Avrupa inzar-ı (geciktirme) medeniyyesinde tekrar ispat eylemek üzere her dürlüihtilafatı terk ile elyevm belediye meydanında binlerce kişiden mürekkeb bir miting akd ettirdiğimizden hükümetimizin icraatına şiddetle intizar eyleriz denilmekteydi⁶⁰.

Hükümetin halkı seferber etme siyaseti kısa sürede Anadolu'nun birçok yerinde meyvelerini verdi. Bu yerlerden birisi de Çarşamba'dır. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti oluşturtan Çarşamba halkı vatanın korunması için her türlü fedakârlığı yapmaktan can ve mallarını feda etmekten çekinmeyeceklerini duyurdular⁶¹.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi hükümet basın yoluyla halka ulaşma ve güçlü bir halk desteği oluşturma yoluna gitmişti. Halk ise zaten en başından beri bu konuda her türlü fedakârlığı yapacaklarını dile getirmiş ve harekete geçmişti. Fakat Mahmut Şevket Paşa Hükümeti'nin halka inme politikası ile bu halk hareketi daha da ivme kazandı ve yükselişe geçti. Nitekim vatanın içinde bulunduğu tehlike ve artık düşmanın bundan sonra Rumeli toprakları ile de yetinmeyeceği gerçeği halka aşılandı. Öyle ki savaşa Karadeniz'den gönüllü olarak katılan bir müfrezede bulunan ve büyük yararlıklar kazandıran Hasan

58 *İkdam*, 3 Şubat 1913, nr.5729, s.4.

59 *Tasvir-i Efkâr*, 8 Şubat 1913, nr. 661, s.4.

60 *İkdam*, 15 Ekim 1912, nr. 5621, s.3.

61 *Tasvir-i Efkâr*, 14 Şubat 1913, nr. 667, s.4.

onbaşı adındaki bir Laz asker bacağından almış olduğu yaraya aldırış etmeden savaşmak istemiş ve hastaneye gönderilmemek için savaş alanı çevresindeki çalılıklar arasına saklanmıştı. Asker bu çabasına rağmen arkadaşları tarafından bulunmuş ve hastaneye yatırılmıştı. Yaralı onbaşının koğuşundaki doktora söyledikleri hem bir o kadar duygusal hem de manidardı. Nitekim Hasan Onbaşı kendisini tedavi eden doktora *Efendi benim çok işim var. Üç günde bu yarayı iyi etmesek harbe kaçıp gideceğim*⁶² diyerek vatanın içinde bulunduğu bu tehlikeli durum karşısında canını hiçe saydığını göstermiştir.

Diğer taraftan hükümet halkı harbe teşvik için sürekli çalışmaktaydı. Savaşın gidişatı daha fazla askeri gerektirdiği için hükümet halkı savaşa teşvik etmek adına bazı vilayetlere tebligatlarda bulundu. Bu tebligatlarda Balkan hükümetlerinin az nüfuzlarına rağmen büyük ordular çıkardıkları, bütün erkeklerini sınıra gönderdikleri belirtilmekte ve Osmanlı milletinin vatanını korumada Bulgarlardan aşağı kalmadığını ispat etmesi gerektiği, bunu yapmadıkları takdirde tarihi sorumluluktan kurtulamayacakları ifade ediliyordu. Ayrıca ülkenin her tarafından savaşabilecek erkeklerin silah altına celbi ilgili makamlara emredildi⁶³. Savaşın sonuna doğru ortaya çıkan manzara ise endişe vericiydi. Kastamonu valiliğinden gönderilen yazılara göre Temmuz 1913'te Kastamonu'da artık sevk edilecek asker kalmamıştı. Ayrıca Kastamonu merkez kazasında 10 Temmuz'dan beri talep edilen 482 neferden 460'ı celb edilmiş ve askerlik dairesine teslim edilmişlerdi⁶⁴. 25-26 Eylül 1913 tarihi itibarıyla Canik'ten ilk emrin tebliğinden üç gün öncesine kadar 815 asker orduya teslim edilmişti⁶⁵.

3. Bölgeden Orduya Yapılan Yardımlar

Daha önce izah edildiği gibi, Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettikleri siyaset karşısında Karadeniz bölgesi halkı savaş yanlısı gösteri ve mitinglerle tepkilerini ortaya koymuşlar; savaş başladıktan sonra da bu tepkilerini sürdürmüş; ayrıca, gönüllü askeri birlikler oluşturmuşlardı. Bunların yanı sıra gerek bölgedeki sivil halk gerekse devlet memurları tüm maddi imkânlarını ordunun emrine sundular. Nitekim bunun ilk örneğini Trabzon Vilayeti teşkil eder. Vilayet memurları bir aylık maaşlarını orduya vereceklerini taahhüt ederlerken, emlak sahipleri de bir senelik vergi mükellefiyetlerini hazineye vereceklerini duyurdular⁶⁶. Birçok yerde savaşan askerler için paralar toplandı. Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiği ilk aylarda bile Erbaa, Niksar, Zile ve çevre kazalarda askerler için toplanan paranın miktarı 4.000 liradan fazlaydı. Havza'da bu miktar 1.000 lirayken Merzifon'da 2.000 lirayı aşmıştı.

62 *Tasvir-i Efkar*, 12 Şubat 1913, nr. 665, s.4.

63 BOA. DH.SYS. 112-2/1-5.

64 BOA. DH.SYS. 112-2/1-5.

65 BOA. DH.SYS. 112-2/1-5.

66 *Tanin*, 16 Teşrin-i Evvel 1328/29 Ekim 1912, nr. 1495, s.3.

Ayrıca buralardan askerlerin ihtiyacını görecekt çok sayıda kışlık hediye de toplanmıştı⁶⁷.

Halk tarafından orduya yapılan yardımlar Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve İane-i Harbiye komisyonlarıyla yerlerine ulaştırılmaktaydı. Zonguldak'tan 200 lira toplanmış bu paranın 100 lirası Hilâl-i Ahmer'e verilmiş ve 100 lirası da telgraf poliçesiyle Harp İane Komisyonu'na gönderilmişti. Kazada iki gün içinde toplanan 11.500 kûsur kuruş da Hilâl-i Ahmer masraflarına ayrılmıştı. Ertesi güne kadar bu miktarın iki üç katına çıkacağı kaymakamlıktan bildirilmekteydi⁶⁸.

İttihat ve Terakki Partisi'nin yönetime el koymasıyla halkın orduya desteği konusu önem kazandı. Bölgeden yapılan yardımlar artarak devam etti. Şubat ayına gelindiğinde Tirebolu, Akçaabat kazaları memurları, emlak sahipleri ve tüccarlarıyla⁶⁹, Gümüşhane, Giresun, Vakfıkebir memurları, birer maaşlarını, gayrimenkulü olanlar da ödemeleri gereken yıllık vergi tutarı kadar bir meblağı büyük bir gururla hazineye vereceklerini bildirdiler⁷⁰. Nitekim bu vaadin yerine getirildiğini görmekteyiz. Trabzon vilayeti memur ve eşrafı ile halk savaşın yeniden başlaması üzerine bir senelik vergi bedelleri kadar miktarı verdikleri gibi, yarısı Trabzon kasabasından olmak üzere beş on gün içerisinde toplanan 77.237 kuruş mal sandığına teslim edilmişti⁷¹.

Giresun Kaymakamlığı tarafından Hilâl-i Ahmer ianesi olarak 150 Osmanlı lirası verildi⁷². Trabzon Akçaabat Kazası'nca gerek Hilâl-i Ahmer ve gerek harp ianesi olarak toplanan 49 Osmanlı lirasının 25 lirası İane-i Harbiye ve geriye kalan miktarda Hilâl-i Ahmer komisyonlarına çek olarak gönderildi. Trabzon Sürmene Kazası'nın Hamurkân ve Araklı mevkilerinde İane-i Harbiye ve Hilâl-i Ahmer ianesi olarak 124 Osmanlı lirası toplandı⁷³.

Savaşan askerler için Kastamonu'nun Çerkez Kazasınca toplanan çeşitli hediyelerden 231 don, 236 gömlek, 124 kolsuz pamuklu entari ve 277 çorap Ankara yoluyla İstanbul'a gönderildiği gibi, aynı hafta içinde 100 lira gönderileceği Kengiri (Çankırı) Mutasarrıflığı'ndan bildirilmekteydi⁷⁴.

Giresun'da Hilâl-i Ahmer ianesi olarak toplanılan 150 Osmanlı lirası telgraf poliçesiyle merciine gönderildi. Samsun Canik Sancağı memurları adına toplanan 300 lira 65 kuruş, 2 Kasım'da Galata Bank-ı Osmani Şubesi'nden alınmak üzere Hilâl-i Ahmer başkanlığına telgraf poliçesiyle ulaştırıldı. Samsun şemendifer hattı memurları tarafından 6 Kasım'da Bank-ı Osmani aracılığıyla 5.209 kuruş gönderildi. Şehirden bu nakdi yardımların yanı sıra orduya

67 Tercüman-ı Hakikat, 12 Teşrin-i Evvel 1328/20 Ekim 1912, nr. 11332, s.2.

68 İkdâm, 6 Kasım 1912, nr. 5644, s.4.

69 İkdâm, 4 Şubat 1913, nr. 5730, s.4.

70 Tasvir-i Efkar, 6 Şubat 1913, nr. 659, s.3.

71 Tasvir-i Efkar, 21 Şubat 1913, nr. 664, s.4.

72 İkdâm, 11 Kasım 1912, nr. 5649, s.4.

73 İkdâm, 16 Teşrin-i Sani 1912, nr. 5654, s.4.

74 İkdâm, 16 Teşrin-i Sani 1912, nr. 5654, s.4.

aynı yardımlar da yapıldı. Bunlardan biri de Samsun'dan Levazım Dairesi Başkanlığı'na gönderilen ve dayanıklı yün kumaştan imal edilen 3.500 adet avcı yelegeydi⁷⁵.

Lazistan Sancağı'ndan Hilâl-i Ahmer ianesi olarak 12.084 kuruş 10 para Hilâl-i Ahmer Komisyonu Başkanlığı'na gönderildi ve daha önce toplanan 52 lira 83 kuruşla beraber bu miktar toplam 17.780 kuruşa ulaştı⁷⁶. Ayrıca 24 Kasım'da da Sancak'ta toplanan 8.300.5 kuruş Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderildi⁷⁷. Trabzon'un Tonya Nahiyesi'nde toplanan 6.579.5 kuruş rayiç akçenin lirayı yüzden tutarı olan 6.083.5 kuruş ile Of Kazası'nda toplanan 9.990 kuruş Hilâl-i Ahmer ianesi olarak Osmanlı Bankası'na telgraf poliçesiyle ulaştırıldı. Giresun'un hayırsever halkı 250 Osmanlı lirasını ordu için bağışlamıştı⁷⁸. Trabzon'un Vakfıkebir Kazası'ndan üçüncü defa olarak toplanan 15 Osmanlı lirası telgraf poliçesiyle komisyona ulaştırıldı⁷⁹. Trabzon Bolaman maden sendikası mühendisi ve maden çalışanlarınca Hilâl-i Ahmer'e 32 Osmanlı lirası bağışlanmıştı⁸⁰.

Zile'de yaralı askerler ile muhacir ianesi olmak üzere 11.349 kuruş ve Reşadiye'de de 2.000 kuruş Hilâl-i Ahmer ianesi olarak toplandı⁸¹.

Amasya Sancağı harp ianesine 15.000 lira, Hilâl-i Ahmer'e 10.280 kuruş vermişti⁸². Sancak adına orduya bir tayyare satın alınması için eski Amasya Mutasarrıfı Macid Bey'in teşebbüs ve gayretleriyle iane olarak merkez ve sancaklarca 108.145 kuruş 15 para toplanmıştır⁸³. Amasya'dan Hilâl-i Ahmer ianesi olarak 90 Osmanlı lirası ve harp ianesi olarak 15.000 kuruş Ziraat Bankası'na teslim edildi⁸⁴. Amasya halkı tarafından sarf taburlarına hediye edilen eşya ile Tirebolulu Hoca Ahmet Efendi aracılığıyla gönderilen eşyanın Hadımköyü'ne kadar sevki ve sevk masrafları halk tarafından karşılanmıştı. Bu eşyaların çeşit ve miktarı şöyleydi: 124 teneke kavurma, 801 çift çorap, 801 şayak, 801 pamuklu mintan, 3 Amerikan don, 3 Amerikan gömlek, 3 Fanila don, 7 gömlek, 6 şayak dolak⁸⁵.

Amasya harp ianesi olarak Köprü Kazasınca 6.000 Viladikten (?) dahi 10.0000 kuruş mal sandığına teslim edilmişti⁸⁶. 5. Kolordunun aldığı nakliye araçları müstesna olmak üzere 17 Temmuz'a kadar Gelibolu, Çatalca

75 *İkdam*, 16 Teşrin-i Sani 1912, nr. 5654, s.4.

76 *İkdam*, 17 Teşrin-i Sani 1912, nr. 5655, s.4.

77 *Tasvir-i Efkâr*, 9 Aralık 1912, nr. 613, s.3.

78 *İkdam*, 17 Teşrin-i Sani 1912, nr. 5655, s.4.

79 *İkdam*, 18 Teşrin-i Sani 1912, nr. 5656, s.4.

80 *İkdam*, 29 Kasım 1912, nr. 5667, s.4.

81 *Tasvir-i Efkâr*, 9 Aralık 1912, nr. 613, s.3.

82 *İkdam*, 27 Kasım 1912, nr. 5665, s.4.

83 *Tercüman-ı Hakikat*, 19 Teşrin-i Sani 1328/2 Aralık 1912, nr.11368, s.3.

84 *İkdam*, 6 Aralık 1912, nr.5674, s.4.

85 *İkdam*, 5 Ocak 1913, nr.5704, s.4.

86 *İkdam*, 19 Ocak 1913, nr. 5718, s.4.

menzilleriyle bazı çeşitli kıtalara verilen nakliye araçlarının sayısı 10.0000 bargir kuvvetine yakındı. Fakat daha çok sayıda nakliye aracına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu nedenle Harbiye Nezareti her türlü techizat ve nakliye araçlarının sağlanması için Trabzon Vilayeti ile Samsun Sancağı'na tebliğde bulunmayı uygun gördü⁸⁷.

Kastamonu vilayet merkezindeki bütün memur, eşraf ve ulema, şeyh ve muteber kişiler hükümet konağına giderek vatanın içinde bulunduğu acı durum karşısında her türlü maddi ve manevi görevleri yerine getireceklerini, tüm memurların birer aylık maaşlarını devlete vereceklerini beyan ettiler. Eşraf ve hatırı sayılır kişiler de her türlü fedakârlığı iftiharla yapacaklarını dile getirdiler. Bunun üzerine Kastamonu'da biri halkın vereceği yardımları toplamak ve diğeri de gönüllü yazılacakları kaydetmekle görevli iki komisyon oluşturuldu. Benzer şekilde Karadeniz Ereğlisi ve civar yerlerin eşrafı da bir toplantı yaparak bir yıllık vergilerinin bir katını harp ianesi olarak vereceklerini taahhüt etti⁸⁸. Yardımlarının ilk taksitini oluşturan 554 lira mal sandığına teslim edildi ve poliçe ile de 150 lira gönderildi⁸⁹.

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin kurulmasıyla hükümet birçok yerde cemiyetin şubelerini açmış ve cemiyet eliyle halktan yardımlar toplanmıştı. Canik Sancağı merkez kazasınca iane-i harbiye olarak toplanan 11.150 kuruş Müdafaa-i Milliye Merkezi'ne gönderilmek üzere Osmanlı Bankası'na teslim edilmişti. Bartın Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Şubesi tarafından kısa süre içerisinde toplanan yaklaşık olarak 1.500 lira tahvilat satılmıştı⁹⁰.

Balkan Savaşı'nın tekrar başlaması üzerine Karadeniz Ereğlisi halkı bir senelik vergi mükellefiyetlerinin bir misli oranında harp ianesi vermeyi taahhüt ettiler. 11 Mart 1913 tarihi itibarıyla Karadeniz Ereğlisi'nde toplanan yardım 283.697 kuruş ve 25 paraya ulaşmıştı. Bu miktar kısmen Ereğli mal sandığına ve kısmen de Maliye Nezareti veznesine gönderilmişti. Ereğli halkı iane verme sürecinde âdete birbirleriyle yarış edercesine takdire şayan bir tutum sergilemişlerdi. Memurlar da Ocak ayı maaşlarının yarısını iane olarak vermişlerdi⁹¹.

Gümüşhane Mutasarrıfı Mithat Bey'in öncülüğündeki Gümüşhane halkı emlak ve arazi vergilerinin bir mislini ve tüm memurlar iki taksitte verilmek üzere bir aylık maaşlarını Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne vermeyi taahhüt etmişlerdi. Kısa süre içerisinde topladıkları 250.000 kuruşu mal sandığına teslim etmişlerdir⁹².

Diğer taraftan Samsun'da pazar günü alaturka saat sekizde Saathane Meydanı'nda bir buçuk saat devam eden bir miting düzenlenmiştir. Beş binden

87 BOA. DH.SYS. 112-4/3-6.

88 *Tanin*, 4 Şubat 1913, nr. 1500, s. 4; *İkdam*, 3 Şubat 1913, nr. 5729, s.4.

89 *Tasvir-i Efkâr*, 14 Şubat 1913, nr. 667, s.4.

90 *Tanin*, 10 Mart 1913, nr. 1535, s.2.

91 *Tanin*, 11 Mart 1913, nr. 1536, s.4.

92 *Tanin*, 13 Mart 1913, nr. 1538, s.2.

fazla halk bu mitinge katılmıştır⁹³. Trabzon'un her tarafında olduğu gibi, Aybastı Nahiyesi halkı da her türlü fedakârlığı yapmaktan geri durmayacaklarını duyurmuşlar ve topladıkları 60.000 kuruşu merkez kazaya göndermişlerdir⁹⁴. Araklı'da 24.620 kuruş olmak üzere toplam 8.820 kuruş hazine tahvili bedelinin mal sandığına teslim edildiği Sürmene Kaymakamlığı'ndan bildirilmiştir⁹⁵.

İnebolu'da toplanan 1.754 kuruş harp ianesi ile 1.490 kuruş iane merciine gönderilmiştir. Amasya'dan da İstanbul Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne 154.50 kuruşun gönderildiği anlaşılmaktadır. Tahvilat karşılığı olarak bu defa da Gümüşhane'den 90.000 kuruş postaya verilmiştir⁹⁶. 3 Ağustos 1913 tarihi itibarıyla Canık'ten 110, Adana'dan 60, Sivas'tan 74 adet hayvan temin edilmişti⁹⁷. Ereğli Osmanlı Nevzad Vatan Şirketi, vergisinden Karadeniz Ereğli Donanma Şubesi'ne vermeyi taahhüt ettikleri 1.500 kuruşu üç taksitte teslim etmek suretiyle büyük fedakârlık sergilemişlerdir⁹⁸.

Balkan Savaşları'nda vatan savunmasında ülkenin her tarafındaki kadınlar özel çaba ve gayret gösterdiler⁹⁹. Karadeniz'in fedakâr kadınları da orduya yardımdan geri durmadılar ve her türlü özveride bulundular. Biz burada sadece bazı örnekler vermekle yetineceğiz. Nitekim Giresunlu kadınlar tarafından toplanan 7.383 kuruş mal sandığına teslim edildi ve yardım toplanılmaya devam edildi¹⁰⁰. Samsun'da ise kadınlar tarafından bir Müdafaa-Milliye Cemiyeti Şubesi kuruldu. İlk toplantılarında 90 parça kadar mücevherat ve eşya toplandı¹⁰¹. Kadınların çok sevdikleri yüzük ve küpeleri başta olmak üzere birçok takı ve değerli eşyalarını orduya ulaştırılması amacıyla Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne verdikleri anlaşılmaktadır¹⁰². Nitekim Canık Mutasarrıfı Ohannis Efendi'nin eşi tarafından bir göğüs iğnesi ve bir yeşil taşlı yüzük, hastane Müdürü Hasan Efendi'nin eşi tarafından iki adet yeşil taşlı yüzük ve mühendis Refet Bey'in eşi tarafından bir elmas taşlı yüzük, Posta Müdürü Cevri Bey'in eşi tarafından bir gümüş kaşık, defter-i hakani ikinci kâtibinin eşi tarafından iki gümüş kaşık, istinaf müdde-i umumiye beyin eşi tarafından gümüş kaşık, çatal ve bıçak, Yüzbaşı Zühdü Bey'in annesi tarafından bir gümüş kemer, Hacı Molla Tosun Efendi'nin eşi tarafından bir kehribar ağızlık, istinaf başkâtibi beyin eşi tarafından bir saat ve bazı hanımlar tarafından da havlu ve çorap hediye edilmiştir¹⁰³.

93 *Tanin*, 11 Mart 1913, nr. 1536, s.4.

94 *Tanin*, 13 Mart 1913, nr. 1538, s.4.

95 *İkdam*, 18 Mart 1913/5 Mart 1329, nr. 5772, s.4.

96 *Tanin*, 21 Mart 1913, nr. 1546, s.4.

97 BOA. DH.SYS. 112-4/3-6.

98 *Tanin*, 11 Mayıs 1913, nr. 1597, s.4.

99 Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, ss.46-47.

100 *Tasvir-i Efkar*, 21 Şubat 1913, nr. 674, s.4.

101 *Tanin*, 11 Mart 1913, nr. 1536, s.4.

102 *Tanin*, 10 Mart 1913, nr. 1535, s.2.

103 *Tanin*, 18 Nisan 1913, nr. 1584, s.4.

Ziynet eşyalarının özellikle kadınlar için ne kadar kıymetli olduğu düşünülecek olursa kadınların bu davranışlarının fedakârlığı daha iyi anlaşılacaktır. Benzer şekilde Ordulu hanımlar tarafından Müdafaa-i Milliye ianesi olarak toplanan 4413 kuruş da merkeze gönderilmiştir¹⁰⁴.

Sonuç

Balkan savaşları arifesinde Osmanlı Devleti siyasi, askeri ve ekonomik açıdan savaşa girecek yeterli hazırlığa sahip değildi. Dolayısıyla mevcut hükümet savaşı önleme girişimlerinde bulundu. Ancak hükümetin bu yöndeki çabaları sonuçsuz kaldı. Balkanlarda savaş rüzgârlarının estiği dönemde Balkanlı devletlerin Osmanlı Devleti'ne ve kendi topraklarında yaşayan Müslüman halka uyguladıkları olumsuz politikalar başta İstanbul olmak üzere Anadolu halkını gelişmelere kayıtsız bırakmadı. Rumeli'deki mevcut toprakların sadece savaşarak korunabileceği düşüncesi Anadolu halkında egemen oldu. Hükümetin savaşı önleme girişimlerinde bulunduğu dönemde halk savaş yanlısı tavrını ortaya koydu. Nitekim savaş başladıktan sonra da bu tutum ve çabaları sergilemeye devam etti. Savaşa girmek zorunda kalan hükümet ise halkın desteğini gerektiği gibi dikkate almadı. I. Balkan savaşında kısa sürede yenilgiler alınması, Edirne başta olmak üzere Rumeli'nin önde gelen şehirlerinin elden çıkması ve İstanbul'un tehlikeye düşmesi sonucu mevcut hükümet sorunu bu kez yine diplomatik yollardan çözme yoluna gitti. Fakat bu diplomatik süreçten bir netice alınamayacağı zaman ilerledikçe anlaşılmaya başlandı. Bâbîâli Baskını ile iktidara gelen İttihat ve Terakki hükümeti savaşın diplomatik yollarla çözümlenemeyeceğini Balkan topraklarının kaybının İstanbul ve Anadolu'nun elden çıkması tehlikesini yarattığını kavramıştı. Dolayısıyla Hükümet yönetime el koyduktan sonra yüzünü Anadolu'ya çevirdi. Osmanlı Devleti'nde geleneksel yardım cemiyetleri olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Donanmayı Muavenet-i Osmaniye Cemiyeti ve diğer bazı yardım cemiyetlerine ek olarak tamamen kendi eseri olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ni kurdu. Daha sonra yurdun değişik bölgelerinde cemiyetin şubeleri açılarak halk ile ordunun el ele vermesi sağlandı. İttihatçılar döneminde aydınların öncülüğünde yavaş yavaş bir Anadolu milliyetçiliği düşüncesi oluşturuldu. Basın yoluyla bu düşünce halka aşılandı.

Anadolu'nun her tarafında ordu ile milletin birlikte hareketi ilk kez bu savaşta ortaya konulmaya başlanmıştı. Arşiv belgelerinden ve dönemin basınından edindiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere, bu birlikteliğin yaşandığı bölgelerden biri de Karadeniz bölgesi idi. Bölge halkının, daha önce yaşanan savaşlar neticesinde oluşan kolektif hafızası, kısa sürede harekete geçirildi. Hükümet yetkililerinin çabalarıyla savaşa gönüllü katılma ve cephenin ihtiyaçlarını karşılama noktasında halk elinden gelen gayreti gösterdi.

¹⁰⁴ *İkdam*, 18 Mayıs 1913/5 Mayıs 1329, nr. 5833, s.5.

Ancak, henüz I. Balkan Savaşı'nın sonucu kesinleşmediği için hükümet, halktan gelen bu taleplere çok fazla ihtiyaç duymadı. Savaşta alınan yenilginin ortaya çıkması ve Mahmut Şevket Paşa Hükümeti'nin kurulmasıyla birlikte devlet-halk kaynaşması ivme kazandı. Hükümet, bu kaynaşmayı sağlayacak ve organize edecek Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin kurulmasına önayak oldu. Cemiyet'in Karadeniz Bölgesi'ndeki teşkilatlanması kısa sürede gerçekleşti. Cemiyet'in şubelerinin bölgedeki çalışmaları sayesinde, halkın orduya yaptığı ayni ve nakdi yardımları ve gönüllü katılımları daha organize bir şekilde cepheye ulaştırılabildi. Özellikle, Bâbüâli Baskını ile başlayan ve Edirne'nin geri alınmasıyla sonuçlanan süreçte ordu-millet kaynaşması belki de ilk defa bir savaşta bu denli gerçekleşebildi. Bu bütünleşme ve kaynaşmanın Anadolu halkı üzerinde yarattığı olumlu etkiyi bütün açıklığı ile Karadeniz bölgesi halkında gözlemlemek mümkündür. Karadeniz halkı kadını erkeğiyle tam bir seferberlik örneği ortaya koymuştur. Bu seferberlik ruhu ve bilinci zaman ilerledikçe I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de son derece organize bir şekilde kendisini gösterecektir. Dolayısıyla Karadeniz bölgesi halkının Balkan savaşları sırasında gerek hükümetin çağrılarına uyma gerekse gönüllü olarak seferber olma noktasında sergiledikleri tutum ve davranışları Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde yeni bir devletin kurulmasına giden süreçte atılan ilk adım olarak değerlendirilmek mümkündür.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BOA, Dahiliye Nezareti Siyasi Evrakı (DH.SYS), 112-2/1-5;
112-4/3-6;
112-15/21-2;
112-15/21-3;
112-15/21-4.

II. Süreli Yayınlar

İkdam,
Tanin,
Tasvir-i Efkar,
Tercüman-ı Hakikat.

III. Kitaplar

BEŞİKÇİ, Mehmet, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.*
BEYOĞLU, Süleyman , *Milli Mücadele Kahramanı Giresunlu Osman Ağa, Bengi Yayınları, İstanbul 2009.*
KAPLAN, Leyla, *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.*
KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), C. IX., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.*
KÖSTÜKLÜ, Nuri, *Vatan Savunmasında Mevlevihaneler, Çizgi Kitabevi, Konya 2005.*
ÖZÇELİK, Selahattin, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.*
TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.*

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1994.

UÇAROL, Rifat, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1989.

USTA, Veysel, *Balkan Harbi'nde 87. Alay, Trabzon Gönüllüleri*, Neşreden: Meşveretçi Naci, Serander Yayınları, Trabzon 2009.

IV. Makaleler

AKTAR, Yücel, "1912 Yılı "Harp Mitingleri" ve Balkan Harbi'ne Etkileri", *İkinci Askeri Tarih Semineri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985, ss.114-129.

ÇAPA, Mesut, *Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti), Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (Otam)*, S.1, Ankara 1990, ss.89-115.

ÖZDEMİR, Mehmet "Balkan Savaşı'nda Gönüllü Birlikler", *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara, Genelkurmay Basımevi 2005, ss.423-435.

UÇAROL, Rifat, "Balkan Savaşı Öncesinde Terhis Olayı ve Seferberlik İlanı Sorunu", *Dördüncü Askeri Tarih Semineri*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1989, ss.257-277.

V. Tezler

AKCAN, Erol, *İttihat ve Terakki Fırkası'nın Paramiliter Gençlik Kuruluşları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2013.

ZAMACI, Ayşe, *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Faaliyetleri*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne 2015.

VI. İnternet Kaynakları

SEZER, Cemal- METİN, Ömer "Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Yardım Faaliyetleri (1912-1922)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1842/19401.pdf>.